

สันสกฤตศึกษาในประเทศไทย ในคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐

■ ศานติ ภักดีคำ

บทนำ

ภาษาสันสกฤตเป็นภาษาสำคัญในตระกูลอินโด-ยูโรเปียนที่มีอิทธิพลต่อภาษาต่างๆ ในเอเชียใต้อย่างมาก เมื่อประเทศในเอเชียใต้มีการติดต่อกับดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดินแดนแถบนี้จึงได้ซึมซับรับเอาวัฒนธรรมประเพณีของดินแดนเอเชียใต้และภาษาสันสกฤตเข้ามาด้วย อิทธิพลเหล่านี้เห็นได้ชัดเจนยิ่งขึ้นในภาษาและวัฒนธรรมของราชสำนัก¹

ประเทศไทยในปัจจุบัน เป็นประเทศที่พัฒนามาจากอาณาจักรที่สำคัญ ๒ อาณาจักรคืออาณาจักรพูนันและอาณาจักรเงินละ ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ ๒ และคริสต์ศตวรรษที่ ๖ ตามลำดับ พัฒนาการของรัฐทั้งสองเริ่มต้นจากการบูรณาการทางสังคมด้วยวัฒนธรรมของดินแดนเอเชียใต้ภายใต้ความสัมพันธ์ที่สำคัญกับศาสนาพราหมณ์ฮินดูและพุทธศาสนา

เมื่อรัฐพูนันถูกผนวกเข้ากับรัฐเงินละในคริสต์ศตวรรษที่ ๖ และต่อมาพระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ สถาปนาอาณาจักรเขมรสมัยเมืองพระนครขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ ๙² ภาษาสันสกฤตเป็นภาษาสำคัญที่สุดภาษาหนึ่งและมีการศึกษาอย่างกว้างขวางในราชสำนักกัมพูชาโดยเฉพาะกลุ่มพราหมณ์ราชครูและพระราชวงศ์ เห็นได้จากศิลาจารึกจำนวนมากที่ใช้ภาษาสันสกฤตในการจารึกข้อความ ระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ ๖ - ๑๔³

ภาษาสันสกฤตที่พบเป็นภาษาสันสกฤตแบบแผนที่แสดงถึงความภูมิรู้ของผู้รจนาเป็นอย่างดี เพราะนอกจากจะถูกต้องตามหลักไวยากรณ์แล้ว ผู้ประพันธ์ยังรจนาเป็นฉันทลักษณ์ต่างๆ อย่างไพเราะอีกด้วย เช่น จารึกปราสาทแม่บุญตะวันออก และจารึกสติ๊กกอกธม เป็นต้น

แม้ในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๓ ช่วงปลายแห่งอาณาจักรเขมรสมัยเมืองพระนคร ยังนำภาษาสันสกฤตมาใช้ในเรื่องราวที่เกี่ยวกับพุทธศาสนามหายาน จนต้นศตวรรษที่ ๑๔ จึงมีจารึกภาษาบาลีเป็นครั้งแรกของเขมร⁴

* บทความเรื่องนี้ผู้เขียนได้ปรับปรุงจากบทความที่เสนอในการสัมมนาชาติ *International Conference Sanskrit in Southeast Asia : The Harmonizing Factor of Cultures* โดยศูนย์สันสกฤตศึกษาและภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ระหว่างวันที่ ๒๑ - ๑๓ พฤษภาคม ๒๕๔๔.

1 โปรดดูรายละเอียดเพิ่มเติมเรื่องการพัฒนาวัฒนธรรมอินเดียของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในมจ. สุภัทรทิศติศกุล, *ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ ถึง พ.ศ. ๒๐๐๐* (กรุงเทพฯ : สมาคมประวัติศาสตร์, ๒๕๓๕), หน้า ๕ - ๑๐.

2 *เรื่องเดียวกัน*, หน้า ๑๖๒.

3 มิ่ง หุก คี, *ทฤษฎีภาษาพหุเท่าในอนุสรศาสตรขมม* (Paris : L'Harmattan, 1997), หน้า 6.

4 *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 6.

เขมรสมัยหลังเมืองพระนคร มีหลักฐานแสดงว่าแม้ภาษาสันสกฤตจะลดความสำคัญลง แต่ภาษาบาลีกลับมีความสำคัญเพิ่มขึ้นพร้อมกับความเจริญของพุทธศาสนาลัทธิเถรวาท การศึกษาภาษาสันสกฤตยังคงจะมีอยู่บ้าง แต่เป็นการศึกษาในลักษณะที่เป็นการศึกษาภาษาสันสกฤตมาใช้ในภาษาเขมรเท่านั้น ดังหลักฐานที่ได้จากจารึกนครวัดสมัยหลังเมืองพระนคร เป็นต้น⁵

ความวุ่นวายจลาจลภายในประเทศกัมพูชาสมัยหลังเมืองพระนครทำให้การศึกษาภาษาสันสกฤตในประเทศกัมพูชาดูเหมือนจะยุติลงโดยสิ้นเชิง เหลือแต่การศึกษาภาษาบาลีในคณะแห่งพระพุทธศาสนาเถรวาทเท่านั้น

การฟื้นฟูการศึกษาภาษาสันสกฤตในช่วงศตวรรษที่ ๒๐

หลังจากที่ประเทศกัมพูชาตกอยู่ภายใต้การอารักขาของประเทศฝรั่งเศสตั้งแต่ ค.ศ. ๑๘๖๕ การเมืองการปกครองรวมทั้งการศึกษา ตกอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของฝรั่งเศส⁶

ก่อนหน้านี้ความสนใจของชาวยุโรปที่เดินทางเข้าไปยังกัมพูชา โดยมากจะเกี่ยวกับความยิ่งใหญ่อลังการของเมืองพระนคร ความสนใจนี้นำไปสู่การศึกษาเรื่องเมืองพระนคร และเนื่องจากในช่วงเวลาเดียวกันนี้ทวีปยุโรปอยู่ในช่วงการตื่นตัวสนใจวัฒนธรรมโลกตะวันออก การศึกษาภาษาสันสกฤตได้รับความนิยมนิยมและมีการศึกษาอย่างจริงจังในมหาวิทยาลัยต่างๆ ทั่วทวีปยุโรป⁷

ระยะเวลาดังกล่าวนี้เองที่มีการค้นพบศิลาจารึกเขมรสมัยก่อนเมืองพระนครและสมัยเมืองพระนครจำนวนมาก โดยเฉพาะที่เป็นภาษาสันสกฤต ทำให้มีการอ่านแปลและตีพิมพ์ออกมามาก เช่น บทความเรื่อง *Inscriptions Sanscrites du Cambodge* โดย อเบล แบร์แกแนย์ (*M. Abel Bergaigne*) ที่ตีพิมพ์ในหนังสือเรื่อง *NOTICES ET EXTRAITS DES MANUSCRITS DE LA BIBLIOTHEQUE NATIONALE* พิมพ์ที่ปารีส ในปี ค.ศ. ๑๘๘๕ หรือหนังสือเรื่อง *Inscription Sanscrites du Cambodge* ของ โอกุส บาร์ท (*M.A. BARTH*) เป็นต้น

เมื่อประเทศกัมพูชาตกอยู่ภายใต้อารักขาของฝรั่งเศส มีนักวิชาการชาวฝรั่งเศสจำนวนหนึ่งเข้าไปศึกษาโบราณคดีและประวัติศาสตร์ศิลปะในประเทศเขมร ภายใต้การกำกับดูแลของสำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพาทิศซึ่งมีสำนักงานใหญ่อยู่ที่กรุงฮานอย ประเทศเวียดนามปัจจุบัน⁸ ตัวอย่างเช่น หลุยส์ ฟิโนต์ (*Louis Finot*) ผู้อำนวยการของสำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพาทิศ ประจำกรุงฮานอย⁹ ในขณะนั้น เป็นนักวิชาการผู้หนึ่งซึ่งสนใจศิลาจารึกและโบราณคดีประวัติศาสตร์ศิลปะของเมืองพระนครอย่างมาก

การเรียนการสอนภาษาสันสกฤตในโรงเรียนบาลีขั้นสูง

การศึกษาภาษาสันสกฤตในประเทศกัมพูชาในช่วงศตวรรษที่ ๒๐ เริ่มต้นขึ้นเนื่องจากในเมื่อ ค.ศ. ๑๙๒๒ หลุยส์ ฟิโนต์ได้ประชุมกับข้าราชการกระทรวง

⁵ โปรดอ่านรายละเอียดเรื่องศิลาจารึกนครวัดสมัยหลังเมืองพระนครได้ใน ศ. ดร. อุไรศรี วรรณะริน, *จารึกนครวัดสมัยหลังเมืองพระนคร ค.ศ. ๑๘๖๖ - ค.ศ. ๑๙๔๗* (กรุงเทพฯ : จงเจริญการพิมพ์, ๒๕๕๒).

⁶ ตรึง งาม, *ประวัติศาสตร์เขมร ภาค ๒* (กรุงเทพฯ, ๒๕๑๘), หน้า ๑๖๘.

⁷ ดังจะเห็นได้จากการศึกษาที่มหาวิทยาลัยในแถบทวีปยุโรปหันมาสนใจและเปิดสาขาวิชาที่เกี่ยวข้องกับตะวันออกมากขึ้น เช่นที่ *Oxford University* ประเทศอังกฤษ หรือ ในประเทศอื่นๆ ทั้ง ฝรั่งเศส เยอรมนี สหรัฐอเมริกา เป็นต้น.

⁸ สำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพาทิศ หรือ *Ecole française d'Extrême-Orient (EFEO)* ก่อตั้งขึ้นเมื่อปี ๒๐ มกราคม ๑๙๐๐ โดยมีสำนักงานใหญ่อยู่ที่ฮานอย.

⁹ โปรดดูรายละเอียดเรื่องเกี่ยวกับสำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพาทิศได้ใน *นอร์ชเชเดสท์กับตะวันออกศึกษา* รวมบทความแปล, (กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, ๒๕๕๒), หน้า ๙

ศึกษาธิการ ที่ประชุมตกลงให้มีการเรียนภาษาสันสกฤตใน *โรงเรียนบาลีชั้นสูง* (ศาลาปาฬิชาเนขุพล)¹⁰ เพราะเห็นว่าภาษาสันสกฤตมีประโยชน์อย่างมากต่อชาวกัมพูชา ดังที่ปรากฏในกถามุข *หนังสือไวยากรณ์สันสกฤต* คือ

“...๑. จะทำให้นักเรียนภาษาบาลี เกิดมีความคิดเข้าใจไวยากรณ์ภาษาบาลีลึกซึ้งยิ่งขึ้นเพราะภาษาบาลี (ภาษามคธ) มีระเบียบไวยากรณ์อนุโลมตามภาษาสันสกฤต (ต้นภาษาทั้งสองนี้ภาษาสันสกฤตเปรียบเหมือนแม่หรือพี่ บาลีเหมือนลูกหรือน้อง)

๒. จะทำให้เกิดความเข้าใจในภาษาเขมรและวรรณคดีของเขมรลึกซึ้งกว้างไกลไปได้ เพราะภาษาเขมรมีคำที่กลายมาจากภาษาสันสกฤตเป็นอันมาก

๓. จะทำให้ผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนาฝ่ายลัทธิหินยาน ได้เข้าใจชัดในพระพุทธศาสนาลัทธิมหายานอีกส่วนหนึ่ง เพราะพระพุทธศาสนาลัทธิหินยานบันทึกไว้ในภาษาบาลี ลัทธิมหายานบันทึกไว้ในภาษาสันสกฤต เมื่อเข้าใจใจลัทธิทั้งสองแล้ว จะทำให้เกิดความคิดกว้างขวางมากขึ้นในการคิดพิจารณาความจริงตามปรารถนาได้...”¹¹

เมื่อการประชุมมีข้อตกลงดังนั้น ข้าราชการในที่ประชุมและเสนาบดีจึงได้นิมนต์พระสงฆ์ชาวเขมร ๒ รูป ที่มีความรู้ภาษาบาลีให้ไปเรียนภาษาสันสกฤตกับ หลุยส์ ฟีโนต์ ที่สำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพาทิศ กรุงเทพมหานคร ประเทศอินโดจีนในขณะนั้น

¹⁰ พระสาภยวงส์ หวด ตาด, *เวทย์ยากรณ์ลัทธิ* (ภันเพญ : พุทธศาสนนบณชิตย, ๒๕๔๒), หน้า ๑.

¹¹ แปลจาก พระสาภยวงส์ หวด ตาด, *เวทย์ยากรณ์ลัทธิ*, หน้า ๑ - ๒.

¹² *เรื่องเดียวกัน*, หน้า ๒.

¹³ พระมนูเกอส (สุร หาย), *พระราชนิพนธ์ประวัติ ในสมุฏจพระสงฆราช ช.ณ. โขตญญาโณ อุณาภิ ๑ ใน คณะมหานิกาย* (ภันเพญ : พุทธศาสนนบณชิตย, ๑๙๙๓), หน้า ๔.

¹⁴ *สมุฏจพระมหาสุเมธาธิบดี (หวด ตาด), กลุยามมิตต รมสญญ์ ตี สมุฏจพระสงฆราช พระนาม ขวนณาต* (ภันเพญ : พุทธศาสนนบณชิตย), หน้า ๔๔.

พระสงฆ์สองรูปที่รับนิมนต์ไปศึกษาภาษาสันสกฤตกับ หลุยส์ ฟีโนต์ คือ พระพุทฺชโฆสาจารย์ ช. ณาต (พระพุทฺชโฆสาจารย์ ช. ณาต) และพระสาภยวงส์ ห. ตาด (พระสาภยวงส์ ห. ตาด) ทั้งสองรูปใช้เวลาศึกษาอยู่ ๒ ปี จึงได้เดินทางกลับมามาประเทศกัมพูชา เพื่อสอนวิชาภาษาสันสกฤตในโรงเรียนบาลีชั้นสูง¹²

พระสาภยวงส์ (หวด ตาด) ผู้เขียนไวยากรณ์สันสกฤตในภาษาเขมรท่านแรก

พระสาภยวงส์ มีนามเดิมว่า หวด ตาด เมื่ออุปสมบทแล้วได้ฉายา *วชิรปญโญ* เป็นผู้มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการศึกษภาษาสันสกฤตในระยะแรกของกัมพูชา เนื่องจากในปี ค.ศ. ๑๙๒๒ - ๑๙๒๓ ขณะที่ท่านยังดำรงสมณศักดิ์เป็นที่พระครูสังฆวิชา ได้รับนิมนต์พร้อมด้วย พระครูสังฆสัทธา (ชวน ณาต) ให้ไปศึกษาภาษาสันสกฤตกับ หลุยส์ ฟีโนต์ ยังสำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพาทิศ¹³

เมื่อท่านทั้งสองเดินทางไปถึงกรุงเทพมหานคร หลุยส์ ฟีโนต์ ได้สอนภาษาสันสกฤตแก่ท่านทั้งสอง โดยเริ่มศึกษาตั้งแต่ในเรื่องของไวยากรณ์ ดังที่พระสาภยวงส์ (ตาด) ได้อธิบายไว้ว่า

“...ศึกษาเกี่ยวกับการอ่านให้ถูกต้องตามเสียงของภาษาสันสกฤต, เกี่ยวกับอักษรเทวนาครี ซึ่งสำหรับเขียนภาษาสันสกฤต, เกี่ยวกับอักษรวิธ ของภาษาสันสกฤต, เกี่ยวกับวิธีสนธิเป็นต้นไปจนถึงกิริยาศัพท์, ซึ่งคล้ายคลึงกับไวยากรณ์ในภาษาบาลี, เกี่ยวกับการแปลภาษาฝรั่งเศสไปเป็นภาษาสันสกฤต และเกี่ยวกับการแปลภาษาสันสกฤตมาเป็นภาษาฝรั่งเศส...”¹⁴

ทั้งหมดนี้ใช้เวลาเรียนประมาณ ๑ เดือน หลังจากนั้น หลุยส์ ฟิโนต์ ได้สอนแปลคัมภีร์**พุทธจริต** และ**รามายณะ**เป็นภาษาฝรั่งเศส เมื่อเข้าสู่ฤดูหนาว ท่านทั้งสองจึงได้เดินทางกลับมายังกัมพูชา เมื่อสิ้นฤดูหนาวท่านจึงเดินทางไปศึกษาต่อที่ฮานอย

ในคราวนี้ หลุยส์ ฟิโนต์ ได้ให้ท่านทั้งสองเรียนวิชาการอ่านจารึก, วิชาภูมิศาสตร์พระพุทธรศาสนาในประเทศอินเดีย และวิชาประวัติพุทธศาสนาซึ่งเผยแพร่จากประเทศอินเดียเข้าสู่ประเทศจีน¹⁵ เมื่อศึกษาจบท่านทั้งสองจึงได้เดินทางกลับกัมพูชา

การสอนภาษาสันสกฤตอย่างเป็นทางการมีขึ้นครั้งแรกในประเทศกัมพูชา ในปี ค.ศ. ๑๙๒๔ ที่โรงเรียนบาลีชั้นสูง โดย**พระสากยวงศ์ (หวด ตาด)** ได้รับแต่งตั้งเป็นอาจารย์สอนภาษาสันสกฤต ส่วน**พระพุทธรโฆสาจารย์ (ชวน ณาต)** ได้รับแต่งตั้งเป็นอาจารย์สอนภาษาบาลี การศึกษาภาษาสันสกฤตที่โรงเรียนบาลีชั้นสูงดำเนินการสอนเรื่อยมา โดยมีกลุ่มผู้เรียนคือพระภิกษุและสามเณร

ต่อมาวิทยาลัยศรีสวัสดิ์ ได้เปิดสอนภาษาสันสกฤต **พระสากยวงศ์ (หวด ตาด)** จึงได้รับนิมนต์มาสอนภาษาสันสกฤต และ**พระพุทธรโฆสาจารย์ (ชวน ณาต)** ได้รับนิมนต์มาสอนภาษาบาลี แต่เนื่องจากหลักสูตรมีเวลาเรียนน้อย การศึกษาภาษาสันสกฤตในวิทยาลัยศรีสวัสดิ์ จึงยุติลงเหลือแต่ที่ โรงเรียนบาลีชั้นสูงแห่งเดียว¹⁶

พระสากยวงศ์ (หวด ตาด) ได้รับแต่งตั้งสมณศักดิ์จาก **พระครูสังฆวิชชา, พระวิสุทธีวงศ์, พระสากยวงศ์, พระมหาวิมลธรรม, พระโพธิวงศ์,** และสมณศักดิ์สุดท้ายก่อนสิ้นพระชนม์คือ **สมเด็จพระมหาสุเมธาธิบดี พระสังฆนายก คณะมหานิกาย วัตตอุณาโลม กรุงพนมเปญ**¹⁷

¹⁵ **เรื่องเดียวกัน,** หน้า ๔๘.

¹⁶ **เรื่องเดียวกัน,** หน้า ๕๐.

¹⁷ **เรื่องเดียวกัน,** หน้า ๕๙.

ไวยากรณ์สันสกฤต (เวद्यากรณส์สกุริต) แบบเรียนภาษาสันสกฤตเล่มแรกของเขมร

หลังจาก**พระสากยวงศ์ (หวด ตาด)** ได้รับหน้าที่สอนภาษาสันสกฤตที่โรงเรียนบาลีชั้นสูง ได้เริ่มเรียบเรียงแบบเรียนภาษาสันสกฤตสำหรับใช้สอนในโรงเรียนบาลีชั้นสูง ดังที่ปรากฏในความนำว่า “การเรียบเรียงไวยากรณ์สันสกฤตนี้ ข้าพเจ้าได้เขียนไปสอนไป ตั้งแต่ปี ๑๙๒๔ เป็นต้นมา...”

เนื่องจากหนังสือเล่มนี้เป็นไวยากรณ์ภาษาสันสกฤตเล่มแรกในภาษาเขมร จึงมีปัญหาในการเรียบเรียง เพราะไม่มีหนังสือไวยากรณ์สันสกฤตภาษาเขมรเล่มอื่นมาเทียบเคียงได้ การปริวรรตอักษรเทวนาครีเป็นอักษรเขมรมีความยากลำบากเนื่องจากอักษรวิธีการเขียนต่างกัน

ปัญหาการพิมพ์ก็เป็นปัญหาสำคัญ เนื่องจากไม่มีตัวพิมพ์อักษรเทวนาครี แต่ในที่สุดปัญหาเหล่านี้ก็แก้ไขได้ด้วยความช่วยเหลือจากหลายฝ่าย เช่น พุทธศาสนบัณฑิตย์ กรุงพนมเปญ เป็นต้น

วิธีการเรียบเรียงและลักษณะของไวยากรณ์สันสกฤตฉบับภาษาเขมร

พระสากยวงศ์ อธิบายวิธีแต่งไวยากรณ์สันสกฤตว่า ชั้นแรกใช้หนังสือไวยากรณ์ภาษาสันสกฤต ที่ **หลุยส์ ฟิโนต์** แต่งมาใช้ แม้หนังสือเล่มนี้จะแต่งเป็นภาษาฝรั่งเศส แต่**หลุยส์ ฟิโนต์** ได้ใช้ชื่อเฉพาะทางไวยากรณ์เป็นภาษาสันสกฤต ท่านจึงใช้หนังสือเล่มนี้มาเป็นแม่แบบในการแต่งไวยากรณ์สันสกฤตฉบับภาษาเขมร

หนังสือสำคัญอีกเล่มหนึ่งซึ่งใช้ประกอบการเรียบเรียงคือหนังสือ**กัจจายนูปัตถัมภก** (กัจจายนูปัตถัมภก) ท่านอธิบายว่า “...ได้นำหนังสือ

กัจจายนูปัตถัมภก (ไวยากรณ์บาลีของพระพุทธโฆสาจารย์ ช. ณาต) มาดูเทียบกัน ตรงไหนซึ่งมีเนื้อหาทำนองเดียวกัน ข้าพเจ้าได้อธิบายในไวยากรณ์สันสกฤตว่าให้อ่านในกัจจายนูปัตถัมภกนั้น เป็นเหตุหนึ่งซึ่งทำให้หนังสือไวยากรณ์สันสกฤตนี้มีความสั้นลงอีกอย่างหนึ่ง โดยมีความประสงค์จะทำหนังสือเล่มนี้ให้เหมือนกันกับกัจจายนูปัตถัมภก คือให้เล่มหนึ่งสำหรับเรียนภาษาบาลีเล่มหนึ่งสำหรับเรียนภาษาสันสกฤต...”¹⁸

นอกจากนี้ยังใช้ไวยากรณ์สันสกฤตภาษาฝรั่งเศสเล่มอื่นช่วย และศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์ ได้ช่วยคิดเครื่องหมายสำหรับอักษรเขมรเพื่อนำมาใช้เขียนภาษาสันสกฤตด้วย

หนังสือไวยากรณ์สันสกฤตเล่มนี้ผู้เขียนระบุไว้ในคำนำว่ามี ๒ เล่มจบ คือ เล่มที่ ๑ ตั้งแต่บทที่ ๑ - ๖ และ เล่มที่ ๒ บทที่ ๗ เป็นต้นไป¹⁹ ผู้ศึกษาได้ต้นฉบับมาเพียงเล่มที่ ๑ ในที่นี้จึงจะกล่าวถึงเนื้อหาในเล่มที่ ๑ เท่านั้น

หนังสือไวยากรณ์สันสกฤต เล่มที่ ๑ แบ่งเป็น ๙ บท คือ อักษรวิธี, สนธิวิธี, นามวิธี, วิธีแยกนามศัพท์เป็นสวรการานุต, คุณศัพท์, ลำดับชั้นของคุณศัพท์, สรวนาม, สังขยาศัพท์และปุรุณสังขยา ลักษณะดังกล่าวสามารถพบได้ในไวยากรณ์บาลีเช่นเดียวกัน จะเห็นได้ว่าไวยากรณ์เล่มนี้มีความสำคัญมากต่อการศึกษารัฐบาลในเขมร จึงควรมีการศึกษาเรื่องนี้ในโอกาสต่อไป

วรรณคดีสันสกฤตแปลเป็นภาษาเขมรในศตวรรษที่ ๒๐

นอกจากการศึกษาภาษาสันสกฤตในประเทศกัมพูชาที่ฟื้นฟูขึ้นในช่วงนี้แล้ว ยังมีกระแสความตื่นตัวในด้านวรรณคดีสันสกฤตให้เห็นบ้าง แม้หากเทียบ

กับประเทศไทยในสมัยเดียวกันจะพบความแตกต่างอย่างเห็นได้ชัด

กล่าวคือ ประเทศไทยในเวลานั้นอยู่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งทรงสนพระราชหฤทัยในวรรณคดีสันสกฤตเป็นอย่างยิ่ง และได้ทรงพระราชนิพนธ์แปลวรรณคดีสันสกฤตหลายเรื่องมาเป็นภาษาไทย (แม้ว่าจะทรงแปลจากฉบับภาษาอังกฤษก็ตาม) ที่สำคัญ เช่น *เรื่องพระนลคำหลวง*, *บทละครเรื่องปรียทรรคิกา*, *ศกุนตลา* และ *พระศุนหเศป* เป็นต้น

หมู่ข้าราชการบริพารในราชสำนักก็มีความสนใจในวรรณคดีสันสกฤตด้วย เช่น กลุ่มข้าราชการหนุ่มแห่งสำนักโรงพิมพ์ไท ที่พิมพ์งานวรรณคดีสันสกฤตแปลออกมาหลายเรื่อง แม้บ้างเรื่องจะแปลจากฉบับภาษาอังกฤษก็ตาม เช่น *หิโตปเทศ*, *กถาสวัสดิศารสองเรื่องนี้แปลโดย เสฐียร โกเศศ - นาคะประทีป*, *มหาภารตยุทธ์* ซึ่งหลวงบรรพตวรารักษ์ (นิยม รักไทย) แปลจากฉบับภาษาอังกฤษของ *ฐากูรราเชนทรสิงห์* เป็นต้น

ส่วนในประเทศเขมรนั้นกระแสความสนใจวรรณคดีสันสกฤตมีอยู่น้อย สันนิษฐานว่าเนื่องมาจากปัจจัยทางการเมือง กล่าวคือรัฐบาลฝรั่งเศสได้ปิดกั้นเสรีภาพในการพิมพ์ การพิมพ์หนังสือต้องขออนุญาตจากรัฐบาลกลาง เป็นสาเหตุหนึ่งทำให้การศึกษาวรรณคดีสันสกฤตในเขมรมีน้อย เมื่อเทียบกับประเทศไทยในสมัยเดียวกัน

มีวรรณคดีสันสกฤตสองเล่มที่แปลเป็นภาษาเขมรในสมัยนั้น และแต่ละเล่มน่าจะเป็นตัวอย่างที่ดีของการแปลวรรณคดีสันสกฤตได้ คือ *เรื่องหิโตปเทศ* ฉบับเขมรซึ่งแปลโดยพระภิกษุ ปาง ขาด และ *เรื่องมหาภารตยุทธ์* ที่แปลโดย *ออกญาเทพพิฑูร (เมืมกุรเสมอ)*

¹⁸ แปลจาก พระสาทุกยวงส หวด ดาด, *เวทยากรณีสักริต*, หน้า ๙.

¹⁹ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า ๑๑.

हिโตปเทศ ฉบับแปลโดย พระภิกษุ ปาง ขาด

พระภิกษุปาง ขาด มีฉายาในขณะดำรงสมณเพศว่า *วิริยปณฺธิโต* ท่านอยู่ที่วัดอุณาโลม กรุงพนมเปญ ท่านเป็นพระผู้นำสำคัญทางการเมืองและการศึกษารูปหนึ่งของประเทศกัมพูชา แต่ในการศึกษาครั้งนี้ผู้เขียนไม่สามารถจะหาประวัติของท่านได้มากนัก ทราบเพียงว่าท่านเป็นอาจารย์สอนภาษาสันสกฤตในโรงเรียนบาลีชั้นสูง

ในปี พ.ศ. ๒๔๘๕ ท่านเป็นผู้หนึ่งซึ่งเข้าร่วมเดินขบวนประท้วงรัฐบาลฝรั่งเศส เนื่องจากเป็นกลุ่มพระสงฆ์ผู้นำ ในที่สุดท่านลาสิกขาและเข้ามาบวช²⁰ ภายหลังท่านได้อุปสมบทอีกครั้งหนึ่ง เมื่อเทียบเวลาแล้วในขณะที่ท่านแปลวรรณคดีสันสกฤตเรื่อง *हिโตปเทศ* นี้อยู่ในเวลาที่ท่านอุปสมบทเป็นครั้งที่ ๒ แล้ว

มูลเหตุการแปล *हिโตปเทศ*

เหตุที่พระภิกษุ ปาง ขาด แปลวรรณคดีสันสกฤตเรื่อง *हिโตปเทศ* มาเป็นภาษาเขมรนั้น ผู้แปลได้อธิบายในคำนำของหนังสือว่า เมื่อท่านได้อ่านเรื่อง *हिโตปเทศ* และปัญจตันตระ ท่านรู้สึกชอบมากและเห็นว่ามีความน่าสนใจ จึงคิดที่จะแปลเป็นภาษาเขมร ดังคำพูดของท่านที่ผู้เขียนได้แปลมาลงไว้ดังนี้

“...เมื่อข้าพเจ้าอ่านคติโลกของท่านออกญาสุตตันตปริชา (อินท์) ครั้งแรกข้าพเจ้าเห็นว่ามีนิทานและสุภาษิตเป็นกาพย์ มีรสชาตหวานจับใจ...ต่อมาไม่นานข้าพเจ้าได้อ่าน *हिโตปเทศ* ของบัณฑิตนารายณะอีก ข้าพเจ้าเห็นศีลธรรมและจริยธรรมสูงส่งพิเศษเลิศเลอขึ้นไปอีก ข้าพเจ้าคิดว่าทำอย่างไรหนอจึงจะมีผู้ใดแปลเป็นภาษาเขมร ไว้เป็นสมบัติทิพย์พิเศษสำหรับชนชาติเขมร

ตั้งแต่เวลานั้นหลายปี *ปัญจตันตระ* ซึ่งเป็นต้นเหตุของ *हिโตปเทศ* และเรื่องราวทั้งหลายในโลกได้ตกมาถึงมือข้าพเจ้าอีก ...ข้าพเจ้าอ่านแล้วอ่านอีก... เรื่องนี้เป็นเหตุเดิมที่ทำให้ข้าพเจ้าตั้งใจว่า ตราบใดที่ยังข้าพเจ้าไม่สิ้นชีวิต ตราบนั้นข้าพเจ้าจะแปล *हिโตปเทศ* และ *ปัญจตันตระ* จากภาษาสันสกฤตนี้ มาเป็นภาษาเขมรไว้เป็นประโยชน์ถึงชนทั้งหลาย ตามกำลังซึ่งข้าพเจ้าสามารถทำได้...”²¹

จะเห็นว่าจุดประสงค์ในการแปลของท่านคือต้องการแปลสุภาษิตที่ดีมีประโยชน์มาเป็นภาษาเขมร

นอกจากเรื่อง *हिโตปเทศ* แล้ว ท่านยังได้อ่านเรื่อง *ปัญจตันตระ* อีกด้วย แสดงให้เห็นว่าท่านเป็นพระสงฆ์อีกรูปหนึ่งซึ่งมีความรู้ภาษาสันสกฤตเป็นอย่างดี

โดยความสนใจส่วนตัวแล้ว ท่านยังสนใจวรรณคดีสันสกฤตเรื่องอื่นด้วยเพราะท่านกล่าวว่าเมื่อท่านได้เห็นผลงานที่สำคัญเช่นนี้แล้ว ทำให้นึกถึงกวีชาวเยอรมันผู้หนึ่งซึ่งเมื่อได้อ่านบทละครเรื่อง *ศกุนตลา* บทละครของกาลีทาสกวีชาวอินเดียจบลงแล้ว กวีผู้นั้นได้ทรุดตัวลงยกมือไหว้ขอบคุณเทวดาที่ทำให้เขามีอายุยืนจนได้อ่านวรรณคดีเรื่องนี้²²

ในคำนำเรื่อง *हिโตปเทศ* ท่านยังกล่าวถึงวรรณคดีสันสกฤต ที่เกี่ยวกับศาสนาพราหมณ์อีกหลายเรื่อง ซึ่งท่านคิดว่าเขมรได้รับอิทธิพลมาจากประเทศอินเดียตั้งแต่สมัยโบราณ วรรณคดีสันสกฤตที่ท่านกล่าวถึงคือ “...คัมภีร์ไตรเวท คัมภีร์อุปนิษัท คัมภีร์หริวงค์ คัมภีร์โบราณเรื่องรามเกียรติ์เรื่องมหาภารตะ...”²³

²⁰ แก้ว อิศระ (ผู้แปล), *บุญจันทร์มูล, คุกการเมือง* (กรุงเทพฯ : โครงการแปลวรรณกรรมเพื่อบ้านมูลนิธิเสฐียรโกเศศ - นาคะประทีป, ๒๕๒๘), หน้า ๔๔.

²¹ แปลจาก พระภิกษุ ปาง ขาด (ผู้แปล), *हिโตปเทศ ภาค ๑* (ภานพญ : พุทธศาสนมณฑลพายัพ, ๒๕๓๗), หน้า ก - ข.

²² *เรื่องเดียวกัน*, หน้า ก.

²³ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า ข.

ทั้งหมดที่กล่าวมาแสดงให้เห็นว่าพระภิกษุปางขาต เป็นผู้หนึ่งที่สนใจวรรณคดีสันสกฤตและน่าจะมีความรู้ภาษาสันสกฤตเป็นอย่างดี สิ่งเหล่านี้อาจแสดงถึงสถานภาพการศึกษาภาษาและวรรณคดีสันสกฤตในเขมรช่วงนั้นว่า ได้รับความสนใจจากบรรดาผู้เรียน(ซึ่งเป็นพระภิกษุที่เรียนในโรงเรียนบาลีชั้นสูง) อย่างมากเช่นเดียวกัน

วิธีการแปลหิโตปเทศของพระภิกษุปางขาต

การแปลเรื่องหิโตปเทศของพระภิกษุปางขาต นั้น ผู้แปลได้แปลตรงตามต้นฉบับภาษาสันสกฤตของ *นารายณบัณฑิต* ซึ่งท่าน *กาสีนาถ ปาณทฺรุงค ภรต* พิมพ์ครั้งที่ ๑๐ ตรวจแก้โดยท่าน *वासुदेवलक्ष्मणศาสตฺรี* พิมพ์โดยท่าน *ปาณทฺรุงค ชาวชี* เจ้าของโรงพิมพ์ “*นิยมสาคร*” ที่เมือง *บอมเบย์* ในปี ค.ศ. ๑๙๒๑

ผู้แปลได้อธิบายวิธีการแปลว่า “...เมื่อแปลข้าพเจ้าหาวิธีแปลเทียบ ไม่ได้เพิ่มความให้ไกลจากต้นฉบับเดิมเลย เพียงแต่แก้ตามสำนวนภาษาเขมรเท่านั้น เพราะอยากรักษารสชาติท่วงทำนองภาษาสันสกฤตให้คงไว้...เพื่อเป็นเครื่องแนะนำให้ความคิดกว้างขวาง ข้าพเจ้าได้นำหิโตปเทศฉบับแปลเป็นภาษาเสียม (ภาษาไทย) ของท่านนาเคปะที่ปี โรงพิมพ์ไท เดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๔๖๔ และหิโตปเทศฉบับแปลเป็นภาษาฝรั่งเศสของท่าน *เอตวอวัญ ลองซีรู* โรงพิมพ์ *ไมโซนเนอร์* ค.ศ. ๑๙๘๒...”²⁴

ผู้แปลยังได้ทำเชิงอรรถบอกความแตกต่างของสุภาษิตในฉบับแปลภาษาฝรั่งเศสกับฉบับแปลเป็นภาษาไทยไว้ด้วย การแปลลักษณะนี้มีประโยชน์มาก เพราะหนังสือหิโตปเทศมีหลายฉบับการแปลไปแต่ละภาษาจึงอาจมีส่วนที่ต่างกัน การแปลที่ลง

เชิงอรรถเพื่ออธิบายความแตกต่างของฉบับแปลแต่ละฉบับ จึงมีประโยชน์ต่อผู้อ่าน

ท่านภิกษุปางขาต ได้แปลวรรณคดีเรื่องหิโตปเทศจบและพิมพ์ครั้งแรกในปี ค.ศ. ๑๙๔๙ โดยแบ่งเนื้อหาออกเป็น ๔ ภาค ตามต้นฉบับเดิม เล่มที่ ๑ คือ ภาคที่ ๑ การคบมิตร (การคบ มิตร) แปลจาก ชื่อในภาษาสันสกฤตว่า “*มิตรลาภะ*” มีทั้งหมด ๘ กถา, เล่มที่ ๒ คือภาคที่ ๒ การแตกมิตร (การแบ่งมิตร) แปลจาก “*สุหฤทฺเภท*” มีทั้งหมด ๑ กถา, เล่มที่ ๓ คือภาคที่ ๓ ชื่อ “*สงคราม*” (เฉพาะ “*สงคราม*”) แปลจาก “*วิครหะ*” มีทั้งหมด ๑๒ กถา และเล่มที่ ๔ คือภาคที่ ๔ ชื่อ “*สันติภาพ*” (เฉพาะ “*สันติภาพ*”) แปลจาก “*ลัทธิ*” มีทั้งหมด ๑๒ กถา

ตัวอย่าง การแปลหิโตปเทศฉบับภาษาเขมร²⁵

อาร์มภท ไศลกบทที่ ๒๓

สันสกฤต ปสย กสย ปุสสโตปี คุณวาน ปุชยเต นระ, ธนุรวุศวิศุทฺโหปี นิรุคฺณะ กิกริษฺยติ.²⁶

ภาษาไทย นรชนแม้เกิดแล้วแต่สกุลใดๆ ก็ตาม เมื่อมีคุณ โลกจึงบูชา, คันศรถึงทำด้วยไม้อันวิจิตแข็งแรง ถ้าไม่มีคุณ (สาย) แล้วจะยิงได้อย่างไร?²⁷

เขมร นรชน สุมปี เกิด เจิญ ฟี ตฺรกุลณากิไฏย แตมานคุณคาบ ปุรเสียรเหีย โลกก็ควรเคารพบูชา, ฐนุสุมปีบริสุทฺโฏยวงส์ แตมินปรสิทธิ นิงฐวี่วี่เกิด.

คำแปล นรชนแม้จะเกิดจากตระกูลใดก็ตาม แต่มีคุณประเสริฐแล้ว โลกก็ควรเคารพบูชา, ฐนุแม้จะบริสุทฺธิ์โดยวงส์ แต่ไม่ปลุกเสกแล้วจะทำอะไรได้

²⁴ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า ฉ.

²⁵ ในที่นี้จะเทียบให้เห็นฉบับสันสกฤต (ปริวรรตเป็นอักษรไทย) ฉบับแปลเป็นภาษาเขมร (ปริวรรตเป็นอักษรไทย) และแปลจากต้นฉบับภาษาเขมรเป็นภาษาไทย เทียบกับคำแปลภาษาไทยของเสฐียรโกเศศ - นาคะประทีป.

²⁶ M.R.Kale, *Hitopadesa of Narayana* (Banarsidass : Motilal, 1989), p. 3.

²⁷ เสฐียรโกเศศ - นาคะประทีป, *หิโตปเทศ* (กรุงเทพฯ : มูลนิธิเสฐียรโกเศศ - นาคะประทีป, ๒๕๓๓), หน้า ๔.

ในทิศโปเทศฉบับแปลเขมร ภิษุปาง ขาดได้ ทำเชิงอรรถอธิบายว่า “**วิศ** แปลว่า **ไม้ไผ่**, **ตงไม้ไผ่**, **รอด**, **ขลุ่ย**, **กระดุกสันหลัง**, **สายตระกูลวงศ์ชาติ** ในที่นี้มีความหมายต่างกัน คือธนูไม้ไผ่ ถ้าไม่ปลุกเสกก็ไม่มีฤทธิ์ธนูมีวงศ์เหมือนธนูพระอิศวรพระรามเป็นต้น ถ้าไม่ได้ปลุกเสกก็ไม่มีฤทธิ์”

จากตัวอย่างเปรียบเทียบการแปลมีการตีความต้นฉบับภาษาสันสกฤตต่างกัน ฉบับไทยแปลว่าไม้ธนูวิจิตรแข็งแรง ส่วนเขมรแปลว่าวิษุทธิ โดยวงศ์ของธนู ซึ่งหากแยกศัพท์ตามต้นฉบับสันสกฤตจะได้ดังนี้ **ธนูสุ - อันว่า ธนู, วัศวิศุทสุ - วงศ์ (อาจแปลว่าไม้ไผ่ก็ได้) อันวิษุทธิยั้ง (ไม้ไผ่ล้วน), อปี - แม้ว่า, นีรคูลสุ - ไม่มีคุณ, กิ - อย่างไร, กฤษยติ - จะยิง** โดยปรกติการแปลสามารถตีความได้หลายอย่าง ผู้เขียนคงไม่ตัดสินชี้ขาดในเรื่องนี้ หากเป็นการตั้งข้อสังเกตในประเด็นที่สำคัญของทิศโปเทศฉบับเขมรเท่านั้น

มหากาทรตยูท พากย์เขมร

มหากาทรตยูท หรือที่รู้จักกันทั่วไปในชื่อ มหากาพย์มหากาทรตะ เป็นวรรณคดีสันสกฤตที่รู้จักกันในประเทศกัมพูชาเป็นเวลานานตั้งแต่สมัยก่อนเมืองพระนคร - เมืองพระนคร ดังปรากฏในภาพสลักประดับสถาปัตยกรรมจำนวนมาก

ภาพสลักมหากาพย์มหากาทรตะที่สำคัญที่สุดของเขมรซึ่งรู้จักกันดีคือ ภาพสลักเรื่องมหากาทรตะที่ระเบียงตะวันตกของปราสาทนครวัด ไม่ปรากฏว่ามีเอกสารต้นฉบับวรรณคดีเรื่องนี้หลงเหลือถึงจนถึงปัจจุบัน ดูเหมือนว่ามหากาทรตะได้สูญหายไปจากความคิดของชาวกัมพูชาในสมัยหลังเมืองพระนคร

มหากาทรตยูทฉบับที่จะกล่าวถึงต่อไปนี้เป็นฉบับแปลใหม่โดยออกญาเทพพิฑูร (ฉิม กุรเสม) เมื่อ

ค.ศ. ๑๙๕๕ แบ่งพิมพ์เป็น ๒ เล่ม เล่มที่ ๑ เริ่มต้นด้วยภาคที่ ๑ ความริษยาในพุกญาติ (เสจกฏีฤศยาในพุกญาติ) ไปจนถึงภาคที่ ๑๑ ปรีกษาสงบศึก - เตรียมจำบัง (ปรีกษาสงบศึก - เตรียมจมบัง) และเล่มที่ ๒ เริ่มที่ภาคที่ ๑๒ สงครามกุกฤษตร (สงครามกุกฤษตร) ไปจนถึงภาคที่ ๑๗ อวสานของสงคราม (อวสานในสงคราม) และภาคผนวกบอกวิธีออกเสียงชื่อภาษาสันสกฤต ซึ่งจะกล่าวถึงผลงานโดยวิเคราะห์เป็นลำดับไป

จุดมุ่งหมายและลักษณะการแปลมหากาทรตยูท

ออกญาเทพพิฑูร (ฉิม กุรเสม) อธิบายว่า เหตุที่เลือกแปลวรรณคดีสันสกฤตเรื่องนี้เพราะ “...เพียงแต่ในกัมพูชาเรื่องนี้ได้สูญหายไปยาวนานหลายปีแล้ว เพราะชาวกัมพูชาในสมัยนี้ไม่สู้มีผู้ใฝ่ใจจำเรื่องนี้เลย โดยมากรู้จักจำแต่เรื่องรามเกียรติ์ ตั้งแต่โบราณสมัยประชาชนเขมรเราโดยมากรู้จักจำเรื่องมหากาทรตะอย่างจริงแท้ปรากฏ...”²⁸

ท่านออกญาเทพพิฑูรอธิบายวิธีการแปลว่า “...ข้าพเจ้าได้แปลเรื่องนี้ออกมาจากฉบับภาษาไทย ข้าพเจ้ายังรักษาสำนวนของภาษาสันสกฤตเหมือนฉบับภาษาไทยด้วย...”²⁹

ส่วนต้นฉบับมหากาทรตยูทซึ่งออกญาเทพพิฑูรนำมาใช้เป็นต้นฉบับในการแปลเป็นภาษาเขมรนั้น เมื่อได้ทำการศึกษาเปรียบเทียบกับมหากาทรตะฉบับสำนวนต่างๆ ในภาษาไทยแล้วเห็นว่า สันนิษฐานน่าจะได้แก่ ต้นฉบับแปลของ *หลวงบรรณารักษ์ (นิยม รักไทย)*³⁰ ซึ่งแปลและพิมพ์ครั้งแรกที่โรงพิมพ์ไท และเป็นฉบับที่แพร่หลายมากที่สุดก่อนมีการแปลใหม่โดย *อาจารย์กรุณา-เรื่องอุไร กุศลาสัย*

²⁸ ออกญาเทพพิฑูร (ฉิม กุรเสม), *มหากาทรตยูท ภาค ๑ (ภันเพญ : เขมรปณณาการ, ๒๕๐๙)*, หน้า ก.

²⁹ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า ข.

³⁰ หลวงบรรณารักษ์ (นิยม รักไทย), *มหากาทรตยูท* (กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, ๒๕๒๐).

เนื่องจากจากการเปรียบเทียบในด้านการแบ่งบท และเนื้อเรื่องเห็นได้ชัดว่าฉบับภาษาเขมรแปลอย่างชนิดคำต่อคำ ดังตารางที่จะได้เปรียบเทียบการแบ่งบทของมหากาพย์จัมป์ไทยและฉบับแปลเป็นภาษาเขมร

ตารางเปรียบเทียบชื่อบทในมหากาพย์จัมป์ไทย และแปลเขมร

ชื่อมหากาพย์จัมป์ไทย	ชื่อมหากาพย์จัมป์แปลเขมร
๑. ความริษยาแห่งญาติ	๑. ความริษยาในพวกญาติ
๒. การสุมพรนางเทราปที	๒. การสุมพรของพระนางเทราปที
๓. อาวาทรงคลแห่งเทราปที	๓. อาวาทรงคลการของนางเทราปที
๔. ห้องประชุมรัฐมนตรี	๔. ที่ประชุมรัฐมนตรี
๕. อินทรปรัถรัฐ ราชอาณาจักรใหม่	๕. อินทรปรัถรัฐ ราชอาณาจักรใหม่
๖. การพนันใหญ่	๖. การเล่นเกมพนันอย่างใหญ่
๗. การเนรเทศเจ้าป่าณทพ	๗. การเนรเทศป่าณทพกษัตริย์
๘. พระเจ้ากรุงวิราฎ	๘. พระราชากรุงวิราช
๙. พวกกุกุเข้าเหยียบแคว้นวิราฎ	๙. พวกกุกุเข้าเหยียบแดนวิราช
๑๐. การประสพ	๑๐. การพบประสพ
๑๑. ทหารีองบศึก - เตรียมรบ	๑๑. ปรีกษาการสงบศึก - เตรียมรบ
๑๒. สงคราม - กุกุเกษตร	๑๒. สงครามกุกุเกษตร
๑๓. ความขุ่นหมองของทุโยชน์	๑๓. ความโทมั่นสขของทุโยชน์
๑๔. โทธณาจารย์ผู้นำทัพคนใหม่ฝ่ายกุกุ	๑๔. โทธณาจารย์ผู้นำทัพใหม่ด้านกุกุ
๑๕. มรณะของอภิมันยุ	๑๕. มรณภาพของอภิมันยุ
๑๖. ฉากสุดท้ายของสงคราม	๑๖. ที่สุดของการสงคราม
๑๗. อวสานแห่งสงคราม	๑๗. อวสานของการสงคราม

การเปรียบเทียบฉบับแปลมหากาพย์ในภาษาเขมรกับฉบับภาษาไทย

การเปรียบเทียบที่จะแสดงให้เห็นต่อไปนี้เป็น การเปรียบเทียบโดยแบ่งออกเป็น ๓ ฉบับ คือ ส่วนแรกเป็นมหากาพย์จัมป์ภาษาไทยของหลวงบรรณารักษ์ ส่วนที่ ๒ เป็นฉบับแปลภาษาเขมรของออกญาเทพพิฑูร (ปริวรรตเป็นอักษรไทย)

และส่วนที่ ๓ เป็นการถอดความจากภาษาเขมรอย่างรักษาคำในต้นฉบับแปลเขมรไว้โดยผู้เขียน

ฉบับภาษาไทยของหลวงบรรณารักษ์

“ในยุคต้นแห่งประชาชาติของโลก ในอินเดียภาคเหนือ มีกษัตริย์ราชทรงพระนามว่าศานตนะ เป็นหน่อเนื้อเชื้อสายพระเจ้าภรต ผู้โอรสของท้าวทฤษณันต์กับนางศกุนตลา บรมกษัตริย์ซึ่งลือนามยิ่งกว่าศานตนะ...”³¹

³¹ หลวงบรรณารักษ์ (นิยม รักไทย), มหากาพย์จัมป์, หน้า ๑๖.

ฉบับภาษาเขมร

“กษัตริย์กษัตริย์ในประชาชาติของโลก กษัตริย์ประเทศอินเดียภาคขางเล่ี มาณกษัตริย์ทรงพระนามถา “สานตนะ” ชาวพหุพงสงวสพระบาท “ภรต” เกลชชาพระราชโอรสของพระบาท “ทุสยนต์” นิงนาง “สกุณฑลา” ชาวบรมกษัตริย์เกลลบีลบายญพระกิตตินาม-ชางพระบาทสานตนะ...”³²

คำแปล

“ในยุคต้นของประชาชาติของโลก ในประเทศอินเดียภาคเหนือ มีกษัตริย์ทรงพระนามว่า “สานตนะ” เป็นพงศ์วงศ์พระบาท “ภรต” ซึ่งเป็นพระราชโอรสของพระบาท “ทุสยนต์” กับนาง “สกุณฑลา” เป็นบรมกษัตริย์ซึ่งเลื่องลือพระเกียรตินามกว่าพระบาทสานตนะ...”

จากการเปรียบเทียบโดยผู้เขียนข้างบนจะเห็นว่า ต้นฉบับเขมรได้แปลจากต้นฉบับภาษาไทยของหลวงบวรบรรณารักษ์ชนิดคำต่อคำ

การที่ออกญาเทพพิฑูรกล่าวฉบับแปลเขมรแปลโดยคงสำนวนแบบสันสกฤตตามต้นฉบับภาษาไทย ซึ่งแปลโดยรักษาสำนวนภาษาสันสกฤตเป็นความเข้าใจผิด เนื่องจากฉบับภาษาไทยมิได้แปลจากฉบับภาษาสันสกฤตโดยตรง แต่แปลจากฉบับย่อภาษาอังกฤษ ของฐากูรราเชนทรสิงห์ ดังปรากฏในกถามุขของ หลวงบวรบรรณารักษ์ (นิยมรักไทย) ซึ่งเป็นผู้แปลมหาราชาตยุทธในสยามพากย์ว่า

“...เรื่องที่ข้าพเจ้าเริ่มทำในบัดนี้คือ เขียนเรื่องมหาราชาตยุทธเป็นความเรียงสยามพากย์ อิงความตามต้นฉบับของฐากูรราเชนทรสิงห์ (Thakur Rajenda Singh) ซึ่งเป็นความเรียงอันร้อยกรองดีแล้ว...”³³

³² ออกญาเทพพิฑูร (มีม ฤรเสม), *มหาราชาตยุทธ*, หน้า ๑.

³³ หลวงบวรบรรณารักษ์ (นิยม รักไทย), *มหาราชาตยุทธ*, หน้า ๘.

ดังนั้นอาจสรุปได้ว่าการแปลวรรณคดีสันสกฤตมหาราชาตยุทธ ออกญาเทพพิฑูรแปลจากต้นฉบับภาษาไทย ซึ่งแปลจากฉบับย่อภาษาอังกฤษของฐากูรราเชนทรสิงห์ ออกญาเทพพิฑูรได้แปลจากฉบับภาษาไทยโดยรักษาถ้อยคำสำนวนชนิดคำต่อคำ

บทสรุป

สันสกฤตศึกษาในประเทศไทยระหว่างศตวรรษที่ ๒๐ เริ่มต้นเมื่อหลุยส์ ฟิโนต์ผู้อำนวยการสำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพาทิศได้ประชุมหารือกับข้าราชการกระทรวงศึกษาธิการของกัมพูชาแล้วตกลงเห็นว่าควรจัดให้มีขึ้นในโรงเรียนบาลีชั้นสูงโดยพระภิกษุ ๒ รูป ไปเรียนกับหลุยส์ ฟิโนต์ ที่สถานอวยพระภิกษุ ๒ รูปนั้น คือพระสากายวงค์ (หวด ตาด) และพระพุทโธสาจารย์ (ชวน ณาต)

พระสากายวงค์เป็นเสาหลักของการศึกษาภาษาสันสกฤตในประเทศไทย เพราะท่านได้รับการแต่งตั้งเป็นอาจารย์สอนภาษาสันสกฤตรูปแรก ท่านได้แต่งไวยากรณ์สันสกฤตไว้ ๒ เล่ม ซึ่งเป็นหนังสือไวยากรณ์สันสกฤตเล่มแรกในภาษาเขมร โดยอาศัยไวยากรณ์บาลีที่แจกจ่ายนะเป็นหลักและได้มีการสอนภาษาสันสกฤตสืบต่อมาในโรงเรียนบาลีชั้นสูง

การศึกษาวรรณคดีสันสกฤตในประเทศไทยกัมพูชานั้น พระภิกษุปาง ขาด ได้แปลทีโตปเทศจากภาษาสันสกฤตมาเป็นภาษาเขมรโดยตรง โดยตรวจสอบกับฉบับแปลไทยและฉบับแปลฝรั่งเศส ทั้งยังได้ลงเชิงอรรถในส่วนที่แปลต่างกันอีกด้วย อันเป็นประโยชน์อย่างมากต่อการศึกษา

นอกจากจะมีการแปลวรรณคดีสันสกฤตจากภาษาสันสกฤตโดยตรงแล้ว ยังมีการแปลวรรณคดีสันสกฤตจากต้นฉบับภาษาอื่นด้วย เช่น ออกญาเทพพิฑูร (ฉิม กุรเสน) ได้แปลมหาภารตยุทธจากฉบับภาษาไทยชนิดคำต่อคำ รวมทั้งวรรณคดีสันสกฤตที่แปลจากฉบับฝรั่งเศสด้วยซึ่งมีได้กล่าวถึงในที่นี้

หลังเกิดสงครามกลางเมืองในช่วงทศวรรษที่ ๖๐ - ๗๐ ของศตวรรษที่ ๒๐ ทำให้การศึกษาต่างๆ

รวมทั้งสันสกฤตศึกษาต้องหยุดชะงักลง และเพิ่งได้มีการฟื้นฟูการศึกษาภาษาสันสกฤตศึกษาขึ้นมาใหม่เมื่อไม่นานมานี้

สภาพาสันสกฤตศึกษาในประเทศกัมพูชา ระหว่างศตวรรษที่ ๒๐ ในบทยังไม่สมบูรณ์นัก เนื่องจากยังขาดข้อมูลบางอย่าง อย่างไรก็ตามบทความนี้จะทำให้เห็นภาพความเคลื่อนไหวและภาพรวมของสันสกฤตศึกษาในกัมพูชาระหว่างศตวรรษที่ ๒๐ ได้ไม่มากนักน้อย อันควรจะมีการศึกษาเรื่องนี้ให้ละเอียดลึกซึ้งยิ่งขึ้นในโอกาสต่อไป

บรรณานุกรม

- แก้ว อิศระ, (ผู้แปล). **คู่มือการเมือง**. กรุงเทพฯ : โครงการแปลวรรณกรรมเพื่อบ้านมูลนิธิเสฐียรโกเศศ - นาคะประทีป, ๒๕๒๘.
- ฮึง หุก ที. **ทฤษฎีภาพทูเทในอักษรศาสตร์แบบมรParis** : L'Harmattan, 1997.
- ตริง งา. **ประวัติศาสตร์อักษรแบบมร ภาค ๒**. ภู่นเพญ, ๒๕๑๘.
- เทพพิฑูร (ถีม กุระสม), ออกญา. **มหาภารตยุทธ ภาค ๑ - ๒** ภู่นเพญ : เขมรปณณาการ, ๒๕๐๙.
- บวรบรรณารักษ์ (นิยม รักไทย), หลวง. **มหาภารตยุทธ**. กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, ๒๕๒๐.
- ปาง ขาด (ผู้แปล), พระภิกษุ. **ฮีโตปเทศ ภาค ๑ - ๔**. ภู่นเพญ : พุทธศาสนบณทิตย, ๒๕๓๗.
- มหาสุเมธาธิบดี (หวด ตาด), สมเญจพระ. **กลุยามมิตต รบสขุมุม คือ สมเญจพระสงมราช พระนาม ขวน ณาต**. ภู่นเพญ : พุทธศาสนบณทิตย.
- มุนีโกสล (สุร หาย), พระ. **พระราชชีวประวัติ ในสมเญจพระสงมราช ข.ณ. โยตญญาโณ ฤนาทที่ ๑ ในขณะ มหานิกาย**. ภู่นเพญ : พุทธศาสนบณทิตย. ๑๙๙๓.
- ยอร์ช เซเตส์ กับ ตะวันออกศึกษา รวมบทความแปล**. กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, ๒๕๔๒.
- สาทุกวงส (หวด ตาด), พระ. **เวຍຍាកกรรมสัสมุทิต**. ภู่นเพญ : พุทธศาสนบณทิตย, ๒๕๔๒.
- สุภัทรรตติ ติตกุล, ม.จ. **ประวัติศาสตร์เอเซียอาคเนย์ ถึง พ.ศ. ๒๐๐๐**. กรุงเทพฯ : สมาคมประวัติศาสตร์, ๒๕๓๕.
- เสฐียรโกเศศ - นาคะประทีป, (นามแฝง). **ฮีโตปเทศ**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิเสฐียรโกเศศ - นาคะประทีป, ๒๕๓๓.
- อุไรศรี วรตะริน. **จารึกนครวัดสมัยหลังเมืองพระนคร ค.ศ. ๑๕๖๖ - ค.ศ. ๑๗๔๗**. กรุงเทพฯ : จงเจริญการพิมพ์, ๒๕๔๒.
- Kale. M.R. **Hitopadesa of Narayana**. Banarsidass : Motilal, 1989.